

WITTGENSTEIN VE MOORE: KESİNLİK VE ŞÜPHECİLİK ÜZERİNE BİR SORUŞTURMA

[Wittgenstein and Moore: An Investigation on Certainty and Skepticism]

Umut MORKOÇ

Arş. Gör. Dr., Adıyaman Üniversitesi Sosyoloji Bölümü
umutmorkoc@gmail.com

ÖZET

“Varlığa ilişkin bilgiyi epistemolojik açıdan herhangi bir şüpheye yer bırakmayacak şekilde temellendirmek mümkün müdür?” sorusu erken modern dönemden bu yana felsefenin merkezi temalarından birisi olagelmıştır. 20. Yüzyılın iki önemli filozofu olan G. E. Moore ve L. Wittgenstein bu soruya yanıt üretmek yerine sorunun kendisini bir problem olarak tespit ederler. Wittgenstein şüpheciliğin bilginin sağlam zeminini dil bağlamı dışında aradığını bu nedenle anlamsız olduğunu iddia eder. Moore ise şüpheciliğin paradoks içeren bir felsefi pozisyon olduğunu söyler.

Bu çalışmada Wittgenstein’in ve Moore’un şüphecilik eleştirileri ve bu eleştirilerin birbirleriyle olan benzerlik ve farklılıkları ele alınacaktır. Bunun için ilkin Moore’un şüphecilik eleştirisi daha sonra Wittgenstein’in Moore’a yönelik eleştirileri ve şüpheciliğe

karşı argümanları ele alınacaktır. Son olarak Wittgenstein'in şüphecilik karşıtı tutumunun felsefesinin semantik arka planı sayesinde felsefî açıdan daha iyi gerekçelendirilmiş olduğu iddia edilecektir.

Anahtar sözcükler: Wittgenstein, Moore, sağduyu önermeleri, menteşeler, kesinlik, şüphecilik.

ABSTRACT

The question “is it possible to justify the knowledge of existence in an epistemological way without any doubt” has been one of the central themes of philosophy since the early modern period. Two important philosophers of the 20th century, G. E. Moore and L. Wittgenstein, treat the question itself as a problem, instead of answering it. Wittgenstein claims that skepticism is meaningless because it seeks the ultimate ground of knowledge in a non-linguistic context. Moore on the other hand argues that skepticism is a paradoxical philosophical position.

In this study, Wittgenstein's and Moore's criticisms of skepticism and the similarities and differences between these criticisms will be discussed. To this end first, Moore's critique of skepticism, then Wittgenstein's criticism of Moore and his arguments against skepticism will be dealt with. Finally, it will be argued that Wittgenstein's anti-skepticism is philosophically better justified through the semantic background of his philosophy.

Keywords: Wittgenstein, Moore, common sense propositions, hinges, certainty, skepticism.

Giriş

Ludwig Wittgenstein'in (1889-1951) geç dönem epistemolojisinin şekillenmesinde İngiliz filozof G. E. Moore'un (1873-1958) özel bir yeri vardır. Wittgenstein ve Moore'un ilişkileri Wittgenstein'in 1912 yılında henüz genç bir felsefe öğrencisiyken Cambridge'de Moore'un dersini almasıyla başlar. İkilinin ilişkisi aradaki kimi kopmalara rağmen, Wittgenstein'in ölümüne kadar sürmüştür. Bu ilişkinin, her ne kadar Moore için çoğu zaman zorlayıcı olsa da, her iki düşünür açısından da oldukça önemli olduğunu Wittgenstein'in yaşamını ele alan çalışmalardan ve ikilinin mektuplaşmalarından biliyoruz¹. Moore, Wittgenstein'in dehasını çok erken dönemde fark etmiş, Wittgenstein'in bu dehayı açığa çıkarabilmesi için olanaklar yaratmaya çalışmıştır. Wittgenstein'in Cambridge'de bulunmasında ve orada görev yapabilmesinde Moore'un oldukça önemli bir rolü vardır. Wittgenstein ise Moore'un felsefi düşüncelerine karşı çoğu zaman eleştirel yaklaşmış, onun çalışmalarını başarısız bulduğunu birçok kez dillendirmiştir. Bu noktada Moore'un 1925 tarihli "A Defence of Common Sense" (DCS) ve 1939 tarihli "Proof of An External World" (PEW) başlıklı çalışmalarıyla felsefi şüphecilik tezlerine karşı sunduğu itirazı ayrı bir yere koymak gerekir. Moore; PEW'de dışsal bir dünyanın varlığına ilişkin radikal şüpheci argümanın geçersiz olduğunu göstermeye çalışırken, DCS'de ise bilgi için sağduyunun ötesinde kanıta dayalı güvenilir bir zemin arayan felsefe geleneğine karşı sağduyu argümanın sadece bir inanç değil aynı zamanda bir kesinlik de sunacağını göstermeye çalışır. Wittgenstein her ne kadar bu çalışmaları eleştirse de hayatının son 18 ayını vakfettiği *Kesinlik Üzerine*'nin (*KÜ*) temel probleminin Moore'un bu çalışmalardaki problemiyle örtüştüğünü görüyoruz. Bu durum Moore'un Wittgenstein felsefesindeki izi olarak yorumlanabilir.

Wittgenstein *KÜ*'de—kendisinden pek alışık olmadığımız bir tarzda— direkt Moore'un adını anarak, onun örneklerini kullanarak bir soruşturma yürütür. Problemi ise Moore'la aynıdır: kesinlik ve şüphe. Birbirini tamamlayan bu iki çalışmasında Moore, insanın kendisiyle ilgili ampirik önermeleri hiçbir şüpheye yer olmayacak şekilde bildiğini ve bunun bir sağduyu bilgisi olduğunu söyler. Buradan hareketle, dış dünyanın varlığına yönelik radikal şüpheci argümanın tutarsız ve yanlış olduğunu iddia eder. Wittgenstein her ne kadar Moore'un ulaştığı

¹ Bkz. Monk (2005) ve McGuinness (2008).

nihai sonucu haklı bulsa da Moore'u bu sonuca götüren akıl yürütmeye itirazları vardır. Tıpkı Moore'un sağduyu önermeleri gibi Wittgenstein da epistemolojik sistemini üzerine inşa edebileceği kimi kesinliklerden söz eder. *KÜ*'nin ana temasını bu kesinlikler oluşturur. Menteşeler olarak adlandırdığı bu kesinliklerden hareketle, radikal şüpheciliğin anlamsız bir epistemolojik pozisyon olduğunu iddia eder. Ancak Wittgenstein'in menteşeleri Moore'un sağduyu önermelerinden yapısal olarak oldukça farklıdır. Menteşeler Wittgenstein'in kapsamlı anlam teorisinin birer parçası oldukları için Moore'un sağduyu önermelerine yöneltilebilecek birçok eleştiriye yanıt verebilirler. Nitekim Wittgenstein'in Moore'a yönelik eleştirileri de bu semantik çerçevede şekillenmiştir.

Çalışmamızın ilk bölümünde Moore'un DCS ve PEW'deki temel argümanları ve Moore'un bu argümanlardan hareketle ortaya koyduğu şüphecilik eleştirisi ele alınacak. İkinci bölümde ise Wittgenstein'in Moore'un argümanlarına yönelik eleştirisi incelenecektir. Buradan hareketle üçüncü bölümde epistemolojik bir sistemi mümkün kılan menteşeler ile bunların radikal şüphecilik açısından sonuçlarına değinilecektir. Sonuç bölümünde ise her iki filozofun şüphecilik eleştirileri arasındaki farklar tespit edilecek, menteşelerin genel anlam teorisinin bir parçası olduğuna işaret edilerek Wittgenstein'in eleştirisinin felsefi açıdan daha iyi gerekçelendirilmiş olduğu gösterilecektir.

Moore'un Şüphecilik Eleştirisi

Moore'un DCS'in henüz başında sağduyu argümanını dayandırdığı akıl yürütmesini şöyle özetleyebiliriz: Kişi kendi zihni ya da bedeniyle ilgili malumun ilamı niteliğinde olan bazı ampirik önermeleri *kesin* olarak bilir. Bunları şöyle örnekler; Bir bedenim var, bu beden geçmişte belli bir anda dünyaya geldi ve o günden beri varlığına devam ediyor. Doğduğumdan beri yeryüzündeyim, dünyaya geldiğim andan itibaren bana çeşitli uzaklıklarda olan farklı şekil ve ebatlarda nesnelere de var ve onlarla etkileşim içerisindeyim. Tıpkı bu nesnelere gibi diğer insanlar da varlar ve o insanlar da tıpkı benim bedenim gibi belli bir zamanda dünyaya geldiler. Bu insanlardan bazıları ölüyorlar ve onlar öldükten sonra da dünya var olmaya devam ediyor, aynı şekilde bu insanlardan bazıları ben doğmadan önce doğdu, demek ki dünya ben doğmadan önce de vardı. Ben insanım, doğduğumdan beri bir sürü farklı deneyim yaşadım, kimi zaman doğru kimi zaman yanlış olan beklentilerim ve

inançlarım oldu, bir sürü şeyi hayal ettim, rüyalar gördüm, birçok farklı şey hissettim. Yeryüzündeki birçok diğer insan bedeni de birçok farklı deneyim yaşamıştır (Moore 1993a, ss.107-109). Moore'a göre kişi kendisiyle ilgili burada dillendirdiği önermeleri kesin şekilde bilir. Dolayısıyla diğer insanlar da kendileriyle ilgili bu önermeleri kesin bir şekilde bilirler (Moore 1993a, s.109). Doğruluğunu kesin olarak bildiğimizi iddia ettiği önermeler ve diğer insanların da bu önermeler kendileri hakkında olsaydı onları kesinlikle bileceği iddiası alt alta yazıldığında Moore'un sağduyu argümanı şekillenir: Herkes hem kendisi hakkındaki önermeleri hem de diğer insanların kendileriyle ilgili önermeleri bildiğini bilir. Sağduyuya ilişkin bu akıl yürütmeyi şöyle toparlayabiliriz:

- Kendimle ilgili bazı kesin bir şekilde bilirim.
- Diğer insanların da kendileriyle ilgili ampirik önermeleri kesin şekilde bildiklerini bilirim.
- Herkes, herkesin kendisiyle ilgili ampirik önermeleri kesin bir şekilde bildiğini bilir.

Moore için bu önermeler aşıkâr önermelerdir ve onları sağduyuyla herkes bilir. Bu önermelerden samimi bir şekilde şüphelenmek mümkün değildir. Bu önermeleri seçerken kullandığı kriter, çok fazla insan tarafından kabul ediliyor olmaları ya da tarih boyunca çok fazla tartışma konusu edilmemiş olmaları değildir. Bunun yerine aksi iddia edildiğinde saçma olan önermeleri tercih etmiştir. "Ben yokum", "benden önce dünya yoktu", "diğer nesnelere yoktur" gibi önermeler; var olmayan birinin, yok olduğunu iddia etmesi, yok olan nesnelere yokluğu hakkında konuşması anlamına geldiği için tutarsızdır. Ona göre bu nedenle aşıkâr önermelerin aksi hiçbir mümkün durumda olanaklı değildir.

Ancak bu önermelerin felsefe tarihinden birçok filozof tarafından inkar edildiğini biliyoruz. Moore bu durumdaki filozofların aslında kendi pozisyonlarını çürüttüklerini söyler. Şöyle ki, bir filozof Moore'un sağduyu önermelerinin yanlış olduğunu iddia ediyorsa, örneğin kendisiyle ilgili ampirik önermeleri kesin olarak bildiğini reddediyorsa, reddiyesini dile getirdiği önermeyi de reddetmiş olur. Daha basit bir şekilde ifade edecek olursak, dünyanın var olması üzerine konuşabilmek için dünyanın var olması, bunu diğer insanlara anlatmak için yazmak diğer insanların var olduğuna ilişkin kabulü zaten içermektedir. Aksi mümkün olmadığı için Moore bu önermeleri sağduyu önermeleri olarak kabul eder ve Moore'a göre,

öyle olduğunu söylemeler de tüm filozoflar da bu önermelerin doğru olduğuna inanırlar (Moore 1993a, s.116). Bu anlamda Moore'un sağduyu iddiası, felsefi şüpheli pozisyonu kendisini çürüten bir pozisyon olduğu için reddetmektedir. Varlığa ilişkin radikal şüpheli felsefi pozisyon bu nedenle paradoks niteliğindedir.

Moore'un iddialarının felsefe açısından bir diğer sonucu ise felsefi idealist pozisyonla ilgilidir. Malumun ilamı niteliğinde olduğunu ve herkes tarafından bilindiğini söylediği önermeler insan zihni dışındaki nesnelere var olduğunu dile getirmektedir. PEW dışsal bir dünyanın varlığına dair bu iddiayı kanıtlama iddiasındadır. Moore PEW'e Kant'ın felsefenin skandalı olarak nitelediği felsefi pozisyona işaret ederek başlar. Kant *Saf Aklın Eleştirisi*'nin (SAE) ikinci edisyonunun önsözündeki bir dipnotta, dışımızdaki şeylerin varlığını kesin bir şekilde kabul etmemizi sağlayacak kanıtlara hala sahip olmamamızı *felsefenin skandalı* olarak nitelendiriyordu (Kant, Bx1). SAE'nin amacını tekrar hatırlamak, Kant'ın felsefenin skandalı derken ne kastettiğini anlamayı kolaylaştıracaktır. Kant henüz ilk paragraflarında SAE'ni, aklın yasalarını ortaya çıkaracak, onun *tüm deneyimden bağımsız* yeteneklerini ortaya koyabilecek bir mahkeme olarak tanımlıyordu (Kant, Axi). Böylelikle bilginin ve deneyimin sınırları, bilginin transandantal koşullarının ortaya konulmasıyla belirlenmiş olacaktır. Daha basit bir ifadeyle, SAE bilmenin nasıl mümkün olduğunun deneyim öncesi koşullarını araştırmaktadır. Nitekim saf anlama yetisinin *a priori* ilkelerini araştırdığı transandantal analitik bölümünde ortaya koyduğu akıl kategorilerini "yanılsamanın doğal yuvası olan bir okyanus" tarafından çevrelenmiş "doğruluğun toprakları" olan bir ada olarak tanımlar (Kant 1781, B295). Bu kategoriler aracılığıyla doğru bilgi mümkün olabilmektedir.

Richard Bernstein tüm modern felsefeye sirayet etmiş olan, bilgiye deneyim alanının ötesinde güvenilir bir temel aramaya yönelik bu eğilimi *kartezyen endişe* olarak tanımlar (Bernstein 2009, ss.23-27). Ona göre bu endişenin temelinde Descartes'ın *Meditasyonlar*'ındaki arayışı yatmaktadır. Descartes birinci meditasyonun henüz başında kendisine tüm bilgisini üzerine inşa edeceği temeli sağlayan yöntemsel şüphesine giden endişeyi şöyle dile getirir:

Hayatımın ilk yıllarımdan itibaren birçok yanlış kanıyı doğru kabul etmiş olduğumun ve o zamandan beri bu derece güvenilir ilkeler üzerine kurduğum her şeyin de ancak pek kuşkulu ve kesinlikten uzak

olduğunun farkına bugün varıyor değilim; bunu anlayınca, hayatımda bir kez olsun daha önce inanmış olduğum bütün kanılardan kurtulmaya girişmemin ve her şeye yeniden ve temellerden başlamamın gerekli olduğu yargısına vardım (Descartes 2007, s.15).

Hakkında en ufak bir şüphe duyduğu şeyleri dahi elinin tersiyle iterek peşine düştüğü bu temel o kadar güvenilir olmalıdır ki, doğruluğu/yanlışığı söz konusu dahi olmamalıdır. En temelde yer alanın varlığı o kadar açık/seçik olmalı ki, onun varlığıyla ilgili soru sormak dahi tutarsız olmalı. Ancak böyle bir temel bulabilirsek “bilimler alanında sağlam ve kalıcı bir şey ortaya koymak” mümkün olabilir (Descartes 2007, s.15).

Arkhimedes yerküreyi yerinden oynatıp başka bir yere taşımak için yerinden kıvıldamayacak sağlam bir noktadan başka bir şey istemiyordu; aynı şekilde ben de, bir tek kesin ve kuşku götürmez hakikat bulmak mutluluğuna erişirsem, büyük umutlar beslemekte haklı olduğumu göreceğim (Descartes 2007, s.21).

Descartes için bu sabit nokta deneyim alanımızın hareketli, değişken yapısının arkasında kendimizi güvene alacağımız bir sigortadır. Böyle bir noktaya sahip olmamaya yönelik endişe “[...] hiçbir şeyin sabitlenmediği, ne zemine degebildiğimiz ne de kendimizi yüzeyde tutabildiğimiz yer durumundaki delilik ve kaostan korkudur” (Bernstein 2009, s.26). Bütün deneyim alanını kendisinden hareketle bir düzen içerisinde kurabileceğimiz bu temel aynı zamanda, Kant’ın ifadesiyle, dışımızdaki şeylerin varlığını kesin şekilde kabul etmemizi sağlayacak kanıttır. Bu kanıtı yönelik arzunun modern epistemolojinin farklılıklarını büyük oranda kapsadığını söyleyebiliriz.

Moore da PEW’de bu temeli konu edinir ancak Kant’a ya da Descartes’a alternatif yeni bir cevap vermek ya da onların verdikleri cevapları eleştirmek peşinde değildir. Moore için problem bu arayışın kendisidir. Dış dünyanın varlığına ve bu dünyanın bilgisini elde etmeye yönelik şüpheli tutumu hedefine alır. Bu anlamda PEW’i bir epistemolojik pozisyon olmaktan ziyade meta-epistemolojik bir tartışma olarak ele almak daha uygun olacaktır. Moore’un epistemoloji açısından önemini tespit etmek için bu tutumun altının çizilmesi gerekir. Moore PEW’de iki temel soru üzerine yoğunlaşır: Kartezyen endişeye sahip bu

filozoflar tam olarak neyin kanıtlanmasını istiyorlar? Ne tür bir kanıt onların arzularını tatmin edebilir? Bu sorulara verdiği yanıtlarla dış dünyanın varlığına ilişkin felsefi şüphenin hatalı olduğunu göstermeyi hedefler.

Bunun için ilkin dış dünya ifadesiyle neyi kastettiğini netleştirir. Hatırlanacağı gibi Kant dışımızdaki nesnelere varlığına bir kanıt bulunmamış olmasını skandal olarak değerlendiriyordu. Moore ilkin tam olarak kanıtlanması istenenin ne olduğunu yani “dışımızdaki” derken kastedilenin ne olduğunu netleştirmek ister. Kant da hareket ettiği kavramsal dizge göz önüne alındığında dışımızdaki ifadesinin çok açık olmadığını söyler: “[...] dışımızdaki ifadesi kaçınılmaz bir anlam bulanıklığını da beraberinde getirir” (Kant, A373). Çünkü dışımızda bir yandan numenler dünyasındaki *kendinde şeyler*, öte yandan fenomenler dünyasındaki şeyler vardır. Kant bu sorunu ampirik olarak dışsal nesnelere, transandantal olarak dışsal nesnelere birbirinden ayırarak çözer ve ampirik olarak dışsal nesnelere “uzamda karşılaşılan şeyler” olarak tanımlar (Kant 1781, A373). Benzer bir ayrımı Moore da yapar; nesnelere *uzamda karşılaşılan nesnelere* ve *uzamda sunulan nesnelere* olarak ikiye ayırır. Uzamda sunulan nesnelere kişi algıladığında var olan ve algılayanla direkt ilişkili şahsi nesnelere. Çift görmek, acı hissetmek gibi yalnızca öznenin kişisel deneyimde ortaya çıkan durumları bu tip nesnelere örnek olarak verir (Moore 1993b, s.153). Bazen bir nesneye baktığımızda onu çift görürüz ya da bir nesneyi algılayırken kimi algı farklılıkları yaşarız. Moore bu durumların tamamen öznel durumlar olduğunu ve algıda karşılaşılan bu tip bir nesnenin uzamda sunulan nesnelere sınıfında değerlendirilebileceğini söyler. Uzamda karşılaşılan nesnelere ise kişinin algısına bağlı olmayan, herhangi biri tarafından algılanmadığı zaman da var olan ve diğer kişiler tarafından da algılanan nesnelere. Bu nesnelere kişinin algılamasıyla var olmadıkları için diğer insanlar tarafından da algılanabilirler. Moore bu nesnelere uzamda karşılaşılan nesnelere sınıfında olduğunu söyler. Tıpkı Kant gibi, Moore’un dış dünyadan kastı bu tip uzamda karşılaşılan nesnelere. Moore’a göre bu nesnelere dışımızda olmaları demek insanın zihninin dışında da var olabilmeleri anlamına gelmektedir.

Moore için bundan sonraki aşama, bu dışsal nesnelere var olduğuna ilişkin nasıl kanıt verileceğidir. Bunun için oldukça meşhur olan şu kanıtı sunar:

İki insan elinin var olduğunu şimdi kanıtlayabilirim. Nasıl? İki elimi kaldırıp, sağ elimle belli bir hareket yaparken ‘İşte bir elim’ diyerek ve sola belli bir hareket yaparken ‘işte bir diğeri’ diye ekleyerek. Ve eğer bunu yaparak, dışsal şeylerin varlığını fiilen kanıtladıysam, hepimiz bunu şimdi başka yollarla da yapabileceğimi göreceksiniz: Örnekleri çoğaltmaya gerek yok (Moore 1993b, s.166).

Annalisa Coliva, Moore’un bu meşhur kanıtındaki argümantasyon zincirini şöyle ifade eder:

Moore sağ eliyle bir hareket yapar ve

1. ‘İşte bir el’ der, daha sonra, aynı hareketi sol eliyle yapar ve
2. ‘işte bir diğeri’ der. Daha sonra
3. ‘mevcut durumda iki insan eli vardır’ sonucunu çıkarır.

Bu sonuç uzayda karşılaşılabilecek nesnelere varlığını içerdiği için Moore (3)’ün

4. ‘fiziksel nesnelere vardır’ı gerektirdiğini iddia eder ve böylece
5. ‘bir dış dünya vardır’ı ispat etmiş olur (Coliva 2010, s.26).

DCS’den de hatırlayacağımız gibi Moore’a göre ilk iki önerme ve bu önermelerin ifadesi durumundaki üçüncü önerme doğruluğu aşikar önermelerdir. İki insan elinin var olduğunu kesin bir şekilde biliyorsak bu bilgidен, fiziksel nesnelere var olduğuna, fiziksel nesnelere var olmasından da bir dış dünyanın var olduğuna kanaat getirebiliriz. Moore’a göre bu akıl yürütme bir akıl yürütmenin geçerli olması için sahip olması gereken niteliklere sahiptir: Öncüller doğrudurlar ve sonuçtan farklıdırlar. Sonuç da bu öncüllerden çıkarılabilir (Moore 1993b, s.166). Moore bu fazlasıyla kısa ve basit kanıtla dış dünyanın varlığıyla ilgili felsefi şüpheli argümanlara bir yanıt verdiğini iddia eder. Tabii ki Moore, bu kanıtlamayla şüpheliyi ikna edebileceğini düşünecek kadar naif bir filozof değildir. O, bu kadar basit bir akıl yürütmeyle bir ispattan beklenen nitelikleri sağlayabileceğini göstererek, şüpheli argümanın hiçbir cevabın tatmin etmeyeceği bir sorunun peşinde olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Dış dünyanın varlığından şüpheli eden biriyle Moore arasında mevcut akıl yürütme göz önüne

alındığında temel bir uyuşmazlık olduğunu söyleyebiliriz. Şüpheci, Moore'a 'öncüllerinin doğru olduğunu nereden biliyorsun?' diye sorabilir. Yani 'işte bir el' ve 'işte bir diğeri' derken "o ellerin var olduğunu nereden biliyorsun?" diye sorabilir. İşte Moore'un şüphecilik eleştirisi tam da bu noktada ortaya çıkar. Moore ellerinin var olduğunu bilmek için bir kanıt ihtiyacı olduğunu düşünmez. Ancak bu durum Descartes'ın her şeyden şüphe ettikten sonra şüphe ettiğiinden şüphe edemeyeceği bir benin bilgisini açık-seçik biliyor olmasındaki gibi bir bilme değildir. Moore'a göre ellerinin var olduğu bilgisi zaten aşikar bir bilgidir. DCS'de söz ettiği gibi bir sağduyu bilgisidir. Aksi abes olduğu için kanıtlanmaya ihtiyacı yoktur: "[Ellerimin var olduğunu] bilmediğimi sadece buna inandığımı ve belki de böyle bir şeyin söz konusu dahi olmadığını varsaymak ne kadar absürt olurdu!" (Moore 1993b, s.166).

Moore'a göre şüpheciye tatmin edecek tarzda bir kanıt yoktur. Şüphecinın hatası yanlış bir bilgi idealinin peşinde olmasıdır. Güvenilir bilginin ancak (mümkün olmayan) kanıtlarla sağlanabileceğini düşünmek hatalı bir varsayımdan yola çıkmaktır. Dolayısıyla bilgi için güvenilir ve sarsılmaz bir zemin arzusu, tatmin edilemeyeceği kabul edilmediği sürece bilgi konusunda insanı huzursuz edecek bir endişe olarak kalmaya devam edecektir.

Wittgenstein'in Moore Eleştirisi

Moore'un birbirini tamamlayan ve oldukça iddialı bu iki çalışması Wittgenstein'in geç dönem epistemolojisi açısından oldukça önemli metinlerdir. Hatta geç dönem Wittgenstein felsefesinin epistemoloji açısından kurucu metni olan *KÜ*'nin bu iki makalenin Wittgenstein üzerindeki etkisinin sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Wittgenstein'in *KÜ*'deki değinilerini ölümünden önceki son 18 ay içerisinde kaleme aldığını biliyoruz. Onu böyle bir eseri kaleme almaya iten süreç ise 1949 yılında ABD'ye yaptığı ziyaret ile başlar. Bu ziyaretin amacı Cambridge'te öğrencisi olan ve daha sonra arkadaşlıkları da bir hayli ilerleyen Norman Malcolm'la zaman geçirmektir. Malcolm; Moore ve Wittgenstein arasındaki ilişkiyi anlamak açısından önemli bir figürdür. Cambridge'e Moore ile beraber çalışmak için gelen Malcolm, yıllar içinde Wittgenstein'la ilerleyen entelektüel ve dostane ilişkileri sayesinde Moore ve Wittgenstein ilişkisi konusunda kilit bir figür konumuna gelmiştir. Malcolm bu ilişkiyi anlayabilmemiz için birinci elden tanıklıklarını aktarmakla kalmaz, aynı zamanda Wittgenstein'ı *KÜ*'yü kaleme almaya götüren sürecin de başlatıcısıdır. Wittgenstein'in ABD

ziyareti sırasında ona DCS ve PEW’de Moore’un ‘bilmek’ ifadesini kullanımına dair kimi eleştirilerinden söz eder. Wittgenstein’in da bu iki esere yönelik eleştirisi temel olarak Moore’un ‘bilmek’ fiilini kullanımına yöneliktir.

Malcolm 1949 yılında, Moore’un ‘bilmek’ fiilini kullanımını eleştiren bir makale yazar, bu makalede en genel hatlarıyla şu eleştirileri dile getirir: “Biliyorum” iddiasında bulunmak için üç koşulun yerine gelmiş olması gerekir. Bunlardan ilki, hakkında şüphenin ortadan kaldırılacağı açık bir soru olması gerekliliğidir. Yani “bunun bir ağaç olduğunu biliyorum” önermesi ancak burada bir ağaç olup olmadığına dair açık bir soru olabileceği durumda anlamlıdır. Moore’un ellerinin varlığına dair iddiası bu kurala uymaz; zira Moore da elinin varlığına dair samimi bir şüphenin mümkün olmadığını söylemektedir. İkinci koşul, bilgi iddiasını dile getiren kişinin bu iddiasını gerekçelendirecek argümanlar sunması gerekliliğidir. Malcolm’a göre Moore bilgi iddiasını algısal kanıtlara dayandırır, gerekçelendirmez. Üçüncü ve son koşul ise bilgi iddiası olarak dile getirilen durumla ilgili bir araştırma yürütülmesi gerekliliğidir ancak Moore, iddiasını bir araştırmaya değil bildiği şeyin aksinin mümkün olmamasına dayandırır. Malcolm bu gerekçelerle Moore’un “bilmek” fiilini kullanımının dilin hatalı bir kullanımını olduğunu söyler (Malcolm 1949). Moore bu eleştiriye kısa bir mektupla karşılık verir ve “bilmek” fiilini gündelik ve yaygın kullanımına uygun bir şekilde kullandığını, Malcolm’um dili yanlış kullandığı yönündeki eleştirisinin haksız olduğunu söyler (Moore 1993c). Malcolm’ın Wittgenstein’la bu konu üzerinde yürüttüğü—ve belki de *KÜ*’nin ortaya çıkmasına yol açan—sohbetin nedeni bu ihtilaftır. Malcolm Moore’la “bilmek” fiilini kullanmasına yönelik ihtilaflarında Wittgenstein’dan onay almak istemektedir, öyle de olur. Daha sonra *KÜ*’de daha detaylı bir şekilde karşımıza çıkacağı gibi Wittgenstein Moore’un ‘bilmek’ fiilini kullanırken dili hatalı kullandığını ilk defa bu sohbette dile getirir (Malcolm 1958, ss.70-75).

Yukarıda da altını çizdiğimiz üzere, Moore felsefi şüpheciliğe yönelik eleştirilerini öznenin hiçbir şüpheye yer bırakmaksızın *bildiği* malumun ilamı niteliğindeki bazı aşık önermeler üzerine inşa ediyordu. Her ne kadar, şüpheden muaf bir grup önermeye kurucu nitelik atfediyor olması Moore ile Wittgenstein arasında kurulabilecek önemli bir benzerlik olsa da, Wittgenstein Moore’un bu önermeleri “biliyorum” demesini eleştirir. Ona göre bu aşık önermeleri ve buradan hareketle dış dünyadaki bir nesnenin varlığını biliyorum demek

“bilmek” fiilinin yanlış bir kullanımudur. “Bilmek” iddiası öznel zihinsel bir duyuma dayanmamalıdır. Kişi ve eli arasındaki dolaylı farkındalık ilişkisi bu nedenle “bilmek” fiiliyle ifade edilemez. Moore sağduyu önermelerini hiçbir gerekçeye gerek olmaksızın, yanılgıya yer bırakmayacak şekilde bildiğini söylüyor ve buradan dış dünyanın varlığı sonucuna ulaşıyordu. Wittgenstein “biliyorum” kullanımında hata olmayacağı iddiasının problemliliğini söyler; çünkü Moore’un kullanımı doğru olsaydı “biliyorum” ile dile getirilen herhangi bir iddiada yanılmak mantıksal olarak olanaksız olmalıydı (*KÜ*, 21)². Oysaki “bilmek” fiilinin “bildiğimi sanıyordum” gibi bir kullanımı da vardır ve Moore tarafından tamamıyla gözden kaçırılmaktadır (*KÜ*, 12,21). Elim olduğunun farkında olmam bir zihin durumudur ancak Wittgenstein bilmenin bir zihin durumu olmadığını altını ısrarla çizer. Moore’a yönelik eleştirisinin merkezi temasını da bu oluşturur. Bu durumu Malcolm’la sohbetinde şöyle dile getirir:

Bilgiyi bir *zihin durumu* olarak düşünme yönünde bir eğilim var. Şimdi, kendi zihin durumlarımı biliyor olmam gerekiyor. Eğer sahip olduğum açık bir zihin durumuna sahip olmadığımı söyleyecek olursam bir yalan söylemiş olurum. Ama falancayı bildiğimi söyleyebilirim ve falancanın yanlış olduğu ortaya çıkabilir ancak bundan yalan söylediğim sonucu çıkmaz. O halde bilmek bir zihin durumu değildir (akt. Malcolm 1958, s.72).

Bilginin bir zihin durumu olmadığına dair bu basit ve çarpıcı akıl yürütmesini Wittgenstein’in zihin felsefesinde ve epistemolojisinde çeşitli biçimlerde görürüz.³ Hüzünlü olmak, bir şeye inanmak, ağrı hissetmek birer zihin durumudur. Kişi bu durumların dolaysız şekilde farkındadır haliyle bu tip zihinsel durumlara sahip olan kişinin onlardan şüphelenmesi söz konusu değildir. Kişi bu durumları öğrenmez, onlara sahiptir (*FS*, 246). Dolayısıyla kişinin o zihin durumu hususunda yanılıyor olması mümkün değildir. Eğer bilgiyi bir zihin durumu olarak kabul edecek olursak böylelikle kişinin bilgi iddiasının doğrulanacağı zemin yine kişinin hakkında yanılması mümkün olmayan kendi zihin durumu olmuş olur. Buradaki temel

² Wittgenstein (1969)’a verilecek referanslarda eser adının kısaltması (*KÜ*) ve eserde kullanılan notasyon kullanılacaktır. Benzer bir şekilde Wittgenstein (1953)’e verilecek referanslarda da eser adının kısaltması (*FS*) ve eserdeki notasyon sistemi kullanılacaktır.

³ Bkz. (*KÜ*, 230, 308) ve (*FS*, 148, 149, 246).

sorun bir bilgi iddiasıyla bir varlık durumunun ortaya konulmasındadır: “Ellerimin var olduğunu biliyorum o halde ellerim vardır”. Oysaki, “P’yi biliyorum” önermesinden “P vardır” zorunlu olarak çıkmaz. Bu iki önerme arasındaki ilişki “dişim ağrıyor” önermesiyle, bir zihinsel durum olarak ağrı duyma arasındaki ilişkiyle aynı değildir. Ağrımız vardır, onu duyarız, ona sahibizdir; onu öğrenmeyiz. “Ağrım var sanmışım ama ağrım yokmuş” gibi bir durum mümkün değildir, zihin durumlarımız hakkında yanılmayız, onlar hakkında ancak yalan beyanda bulunabiliriz: “ağrım var dedim ancak yoktu” gibi. Bir zihin durumu ifade edildiğinde dile getirilen bir olgu durumu değil, dile getirenin o zihin durumuna sahip olduğudur. Wittgenstein, Moore’un “ellerimin var olduğunu biliyorum” önermesinden “ellerim vardır” önermesini çıkarmasındaki temel hatanın bilgiye de zihin durumlarındaki gibi bir nitelik atfetmesinde olduğunu düşünür: “...biliyorum” önermesini Moore’un yanlış kullanışı, onun bu önermeyi “ağrım var” kadar kuşkuyla yer bırakmayan bir söz gibi görmesinde yatar. Oysaki yukarıda da altını çizdiğimiz gibi, “bilmek” fiilinin “bildiğini sanmak” gibi bir kullanımı vardır. Şöyle bir durum pekala mümkündür: “Deniz’in kırmızı çizme giydiğini bildiğimi sanıyordum oysaki kırmızı çizme giyen Deniz’in ikiziymiş”. Böylece Deniz’in kırmızı çizme giydiğini bildiğimi, kendime en güvenilir şekilde ifade ettiğimde dahi “Deniz’in kırmızı çizme giydiğini bildiğimi zannetmişim ama aslında giymiymiş” demek mümkündür. Ancak sahip olduğum bir zihin durumuna sahip olduğumu zannettiğimi söylemek anlamsızdır: tıpkı, “dişimin ağrıdığını zannetmişim” ifadesinin anlamsız olması gibi. Geldiğimiz bu noktada Wittgenstein için bilgi konusu olacak şeylerin hakkında şüphe duyabileceğimiz şeyler olduğunu söyleyebiliriz. Ona göre Moore, hakkında şüphe duyulamayacak önermeleri bildiğini söyleyerek “bilmek” ifadesinin kullanımıyla ilgili kategorik bir hata yapmaktadır.

Coliva (2010) Wittgenstein, Moore’un *psikolojik* zorunlulukla *mantıksal* zorunluluğu birbirine karıştırdığını düşünmektedir (Coliva 2010, ss.58-59). Hatırlanacağı gibi Moore, aşık önermelerini sıralarken bu önermelerden şüphelenmenin mümkün olmadığını söylüyordu ve buradan hareketle onları kesin bir şekilde bildiği sonucunu çıkarıyordu. Böylelikle bilginin kesinliği psikolojik bir zorunluluğa dayandırılmış oluyordu. Başka bir ifadeyle kesinlik, bilen öznenin zihinsel durumuna dayandırılıyordu. “İşte bir el” önermesinden şüphe duyamıyor olmam zihin durumumla alakalı olduğu için bu kesinliği epistemolojik bir düzleme taşımak Wittgenstein’a göre kategorik bir hatadır. “Bilmek”; inanmak, şüphe duymak gibi bir zihinsel

durum değildir (KÜ, 21). İki elim olduğunu kesin bir şekilde biliyorum diyen birisine “bunu nasıl biliyorsun?” diye soracak olduğumuzda cevap olarak buna ilişkin zihin durumunu ifade eden önermeyi yinelemenin ötesine geçmesi mümkün olmaz. Tıpkı inancını dile getiren bir kişiye “buna nasıl inanıyorsun?” diye sorduğumuzda alacağımız yanıtın “inanıyorum işte” olması gibi. Epistemolojik kesinliği tesis etmek için psikolojik zorunluluğu kullanmak, bilgiye ilişkin problemi “yanlış bir şekilde aydınlatmaktır” (KÜ, 481).

Wittgenstein’a göre bilmek fiilini yanlış kullanımı Moore’un felsefi şüpheciliğe yönelik eleştirisini yetersiz kılmaktadır. “Nasıl bilebilirim?” diye soran birine onu ikna edecek herhangi bir gerekçe sunma imkanı vermeyecek, kendi zihinsel durumlarına dayanan bir “biliyorum” yanıtı, şüphecî pozisyonun açmazlarını ortaya koymak için yeterli değildir. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere şüphecî argüman, en basit ifadesiyle dış dünyanın varlığına ilişkin her türlü şüpheyi ortadan kaldıracak kılacak *nesnel* bir kanıt talep ediyordu. Bunun için Moore’un bildiğine dair teminat veriyor olması yeterli olmaz.

Hiçbir yanılığın mümkün olmadığı *gösterilmek* durumundadır. “Biliyorum” teminatı vermek yeterli değildir. Zira bu, ne de olsa, yanılmıyor olacağıma ilişkin bir teminattır yalnızca; oysa *bu konuda* yanılmakta olmadığının *nesnel olarak* ortaya konması gerekir (KÜ, 15).

Gerçekten bildiği, *gösterilmek* durumundadır (KÜ, 14).

Bu noktada Wittgenstein’ın karşı çıktığı şeyin; Moore’un felsefi şüpheciliğin bilgiye sarsılmaz bir kanıt bulma arzusunun tatmin edilemeyeceği bu nedenle felsefi şüpheciliğin tutarsız bir pozisyon olduğu yönündeki söylemi değil, bu söylemi tesis ederken dayandığı akıl yürütme olduğunu belirtmekte fayda var. Moore felsefi şüpheciliği şüphecinin iddiasını boşa çıkarabilecek bir gerekçeyle reddetmiyor: “Bilemem?” iddiasına “biliyorum” diyerek yanıt veriyor ve zaten bildiğim için “bilemem” iddiası anlamlı değildir diyor (KÜ, 521). Buradaki tek sorun “biliyorum” ifadesinin Moore tarafından psikolojik bir kesinlik olarak kullanılıyor olması değildir. Wittgenstein, bu akıl yürütmede gerekçelendirmenin içermesi gereken hiyerarşik yapının da ihlal edildiğini düşünür. Bir gerekçe kendisinden hareketle türetilen bilgi iddiasından güçlü olmalıdır; oysaki Moore’un kanıtı ispatlamak istediklerinden daha

güçlü değildir. Wittgenstein şu örneği verir: “İki elim olduğunu biliyorum” (*KÜ*, 245) dersem ve bu ifade sadece benim bundan emin olmamdan öte bir anlama gelecektse bunu daha güçlü bir şekilde gerekçelendirmem lazım. Ellerimi havaya kaldırıp göstermem ya da ellerime bakmam gerekçelendirme için önerilebilecek birer yöntem olabilir. Ancak ellerimi kaldırmam, onlara bakmam, onlarla bir şeylere temas etmem ya da onlarla herhangi başka bir şey yapmam ellerimin varlığı konusunda bana gerekçe sağlamaz. Bunları yaptıktan sonra ellerimin varlığı konusunda yapmadan önceki halimden daha fazla emin olmam. Dolayısıyla Moore’un sağduyu önermelerinin, kendilerinden daha güçlü birer kanıtla desteklenmedikleri için “bilmek” fiiliyle ifade edilmelerinin hatalı olduğunu söylenebilir. Çünkü dilin yaygın kullanımında “biliyorum” demek bilinen şeyin gerekçesine sahip olmak anlamına gelir. “Bir şeyi bilip bilmediğim, kanıtların beni desteklemesine ya da benimle çelişmesine bağlıdır. Zira insanın ağrısı olduğunu bildiğini söylemesinin anlamı yoktur” (*KÜ*, 504)⁴.

Menteşeler ve Şüphe

Bilgi iddiasının gerekçelendirilmesine ilişkin bu tartışma Wittgenstein’in Moore’a yönelik bir eleştirisi gibi okunabileceği gibi iki filozof arasındaki bir benzerliğe de işaret etmektedir. Wittgenstein’a göre Moore’un aşık önermeleri zihinsel birer durumla temellendirildikleri için hatalı şekilde konumlanmış olsalar da, şüphenin anlamlı olabilmesi için bazı temel kabullerin gerekli olduğunu söylemesi bakımından önemlidir. Bazı temel kabullerin olması gerektiğine dair bu tutum her şeyin varlığını reddeden radikal şüphenin paradoksuna işaret etmektedir. Moore’un söylemlerini Wittgenstein açısından etkileyici kılan özellikle bu noktadır. Benzer bir tema Wittgenstein’in epistemolojisinde de vurgulu bir şekilde karşımıza çıkar. Wittgenstein’in sözünü ettiği gerekçelendirme silsilesi—Wittgenstein için bu sistem dil oyunudur—olmadan şüphe anlamsızdır:

Bir öğrenci ve öğretmen. Öğrenci kendisine hiçbir şeyin açıklanmasına fırsat vermiyor, kuşkuyla sürekli soru sorarak öğretmenin sözünü kesiyor, örneğin şeylerin var olup olmadığını, sözcüklerin anlamını, vb. sorup duruyor. Öğretmen, “Sözümü kesmeyi

⁴ Buradan hareketle Wittgenstein’in bilgiyi gerekçelendirilmiş doğru inanç olarak kabul eden geleneksel bilgi tanımına işaret ettiği söylenebilir, bkz. (Moyal-Sharrock 2004, s.15).

bırakıp da sana dediğimi yap” diyor, “bu kuşkuların henüz hiçbir anlamı yok” (KÜ, 310).

Şüphe etmeye olanak verecek bir kesinliğe ihtiyaç vardır. “Her şeyden kuşkulanmaya çalıştığınızda, herhangi bir şeyden kuşkulanacak kadar ilerleyemezsiniz. Kuşku oyununun kendisi kesinliği varsayar” (KÜ, 115). Uzaylıların varlığından şüphelenmek için bir uzayın var olduğunu ya da daha temelde maddi nesnelere var olduğunu kabul etmek gerekmesi gibi, her şüphe bazı kabullerden hareket etmek durumundadır. Moore için bunlar sağduyu önermeleri idi ve bunların kabulünü bir çeşit zorunluluğa dayandırarak varlığa ilişkin radikal şüpheciler felsefi tutumun tutarsız olduğunu söylüyordu. Şüpheciler tutuma karşı benzer bir itirazı Wittgenstein’da da görürüz. Wittgenstein kendileri aracılığıyla her türlü dilsel pratiğin mümkün olduğu bazı temel kabullerin olması gerektiğini söyler ve bunları menteşeler⁵ olarak adlandırır: “Yani sorduğumuz sorular ve kuşkularımız, bazı önermelerin kuşkudan muaf olmasına bağlıdır; bu önermeler, soru ve kuşkularımızın üstünde döndüğü menteşelere benzer” (KÜ, 341) ve “kapının dönmesini istiyorsam menteşeler sabit olmalıdır” (KÜ, 343).

Menteşeler dilsel pratiği mümkün kılarlar, bu nedenle kurucu niteliktedirler; dolayısıyla şüphe konusu edilemezler. Şüpheciler yaklaşımın sorunu burada da karşımıza çıkar: Menteşelere yönelik her türlü şüphe yine bu menteşelerin mümkün kıldığı dil içerisinden yapılacağı için zaten bu menteşeleri zımnen kabul etmiş olacaktır. Bu nitelikleri itibarıyla Moore’un sağduyu önermeleriyle—en azından şüpheciler reddiyesi anlamında—Wittgenstein’in menteşeleri arasında bir paralellik olduğunu söyleyebiliriz. Muhtemelen bu nedenle özellikle DCS Wittgenstein için önemli bir yerde durmaktadır (Coliva 2010, s.14).

⁵Wittgenstein’in menteşelere dair en açık ifadelerinin yer aldığı bu alıntıda menteşelerin önerme olarak anılması, literatürde kavramın sıklıkla “menteşe öneme” olarak kullanılmasına yol açmıştır. Söz konusu kavramın klasik anlamda önermeden oldukça farklı bir şeye işaret ediyor olması bu konuda kimi kafa karışıklıklarını da beraberinde getirir. Mevcut çalışmada “önerme” teriminin yaygın kullanımının anlam bulanıklığı yaratabileceği kaygısıyla “menteşe” ifadesi tercih edilmiştir. Ancak konuyla ilgili literatür göz önüne alındığında her iki kullanımın da meşru ve gerekçelendirilebilir olduğunu söyleyebiliriz: Klasik anlamda önermeler taşıdıkları özellikleri taşımadıkları için “menteşe” kullanımı, Wittgenstein (KÜ, 341)’de açık bir şekilde önerme ifadesi kullandığı için “menteşe önerme” kullanımı tercih edilmektedir. Stroll (1994) Wittgenstein’in daha önce de bilindik anlamda önerme statüsü taşımayan kimi kabulleri önerme olarak ifade ettiğini söyler; *Tractatus*’taki “sahte önermeler”i ve geç dönemindeki “gramer kuralları”nı bu kullanımların örnekleri olarak tespit eder. Ona göre “menteşe önermeler” tıpkı öncüller gibi dil dünyasının içinde olmayan, özel statüdeki kabullere dair Wittgenstein’in en yeni adlandırmasıdır. Dil dünyasının içinde olmadıkları için klasik bir önerme statüsünde değildirler. Dolayısıyla bunlar gerçekte önerme değildirler (Stroll 1994, s.146). Önerme olmayan bu kabullerin Wittgenstein tarafından neden önerme olarak anıldığına dair kapsamlı bir tartışma için bkz. (Moyal-Sharrock 2004, ss.33-52).

Wittgenstein, epistemolojisinin merkezi temasını oluşturan bu menteşelerin tıpkı Moore'un sağduyu önermeleri gibi şüpheden muaf olduğunu söyler; ancak, sağduyu önermelerinden farklı olarak bu önermeler bilgi konusu olan önermeler değildirler. Kesinliklerini onlara sahip olan öznenin zihin durumlarından almazlar. Bilakis, kesinlik ancak onların menteşe görevi üstlenerek mümkün kıldığı dil oyunu içerisinde mümkündür. Tıpkı matematiksel bir aksiyomun kendisinden hareketle mümkün olan bir matematik sistemi içerisinde doğrulanıp/yanlışlanamayacağı gibi menteşeler de şüphe konusu edilemezler. Ancak buradan menteşelerin yapay bir sistemin kurucu aksiyomları gibi dökümü yapılabileceği sonucunu çıkamaz. Menteşelerin neler olduğunu ortaya koyacak her girişim zorunlu olarak, temelinde yer aldığı dil oyunu aracılığıyla yapılmak zorunda olduğu için olanaklı değildir. Dile getirilebilenler şüphe duyulabilecek olanlardır, uygun bir bağlam olmaksızın ellerimin var olduğundan şüphe duyamam. Menteşeleri bilmem, onlara sahibimdir; onları dillendiremem, yapıp etmelerim onları görünür kılar. Bu, dil oyununa dahil olma sürecinin bir sonucudur. Bir çocuğa "bu senin elin" diyerek o elin onun olduğunu öğretmeyiz, elini kullanmayı öğretiriz. Elini kullanan birisinin elinin varlığından şüphelenmesi mümkün değildir. Ayrıca elini her kullanışı şüphe edemeyeceği bu durumun gösterilmesidir. Menteşeler dil oyunu pratiğinde görünürler.

Wittgenstein menteşeleri bir *yaşam biçimine* dahil olmak suretiyle edindiğimizi söyler. Böylelikle bu menteşeler sağduyu önermelerinin aksine ancak öznel arası bir düzlemde mümkündürler. İnsan var olduğu andan itibaren bir yaşam biçiminin parçası olur ve bu yaşam biçimi içerisinde eyleyerek bu menteşeleri edinir. Wittgenstein bu sürecin bir uzlaşma süreci olduğunu söyler: "...[İ]nsanlar birbirleriyle dilde uyuşurlar. Bu fikirlerin değil, yaşam biçiminin uyuşmasıdır" (FS, 241). Bu tip bir uzlaşma dil pratiğini mümkün kılan kurucu unsurları olan menteşeleri edinmiş oluruz. Bu kabuller aracılığıyla aslında bir dil oyununun nasıl oynanacağını, sınırlarını edinmiş oluruz. Satrancı bir dil oyunu gibi düşünecek olursak bunlar da satrancın nasıl oynanacağı belirleyen kurallar gibidirler. Satrancın kuralları oyunun sınırlarına işaret etmektedir. Satranç oynarken yapılan birçok hamleyi beğenmemek, eleştirmek, kurulan stratejilere şüpheyle yaklaşmak mümkündür; ancak bunların tamamı bu kuralların belirlediği sınırlar dahilinde mümkündür. Bu kurallara aykırı bir hamle tasarlamak satranç oyununun dışına çıkmak anlamına gelir. Atımı çapraz 5 kare ileri sürersem artık oynadığım satranç olmaz, bu anlamda oyun kurallarının satranç oyununun kurucu unsuru

olduğunu söyleyebiliriz.⁶ Menteşeler de dil oyunu için benzer bir işlev görürler. Bir yaşam biçimine dahil olmakla bir dünya resmi ediniriz, bu bir yaşam biçimiyle uzlaşmaktır. Ancak bu uzlaşma bu dünya resmini beğenmekle ya da onun doğru olduğuna ikna olmakla meydana gelen bir uzlaşma değildir; aksine “o, üzerinde doğruyla yanlış biribirinden ayırt ettiğim, miras aldığım arkaplandır” (KÜ, 94). Wittgenstein bu dünya resmini betimleyen önermelerin bu oyunun kuralları olarak işlev gördüğünü söyler (KÜ, 95). Menteşe metaforu bu normatif işlevle ilişkili olarak düşünülmelidir. Bu normatif işlevleri nedeniyle menteşeler dil oyununun *gramerini* oluştururlar.

Menteşelerin mahiyetine ilişkin bu oldukça kısaltılmış özetten sonra Wittgenstein’in şüphecilik reddiyesine geri dönebiliriz. Wittgenstein’in şüphecilğe bakışının Moore’un bakışına paralel olduğunu daha önce söylemiştik. Ona göre şüphe edebilmek için bir temele ihtiyacımız vardır. Her şeyden şüphe edebilmek mümkün değildir, “[i]nsan belli temeller üzerinde kuşku duyar” (KÜ, 458). İşte bu temel Wittgenstein’in “bakış tarzlarımızın *yapı iskelesi*” (KÜ, 211), “bütün araştırmalarımın ve önermelerimin alttabakası” (KÜ, 162), “kanılarımın sert tabanı” (KÜ, 248), “düşüncelerle (dille) iş görmenin temeli” (KÜ, 401), “insan araştırmalarının temel ilkeleri” (KÜ, 670) gibi sıfatlarla andığı menteşelerdir. Şüphenin mümkün olabilmesi için bu şüpheyi dile getirebilecek bir dil bağlamına, Wittgenstein’in ifadesiyle bir dil oyununa ihtiyacımız var. Bu nedenle her şeyi şüpheli kılan radikal bir şüphe mümkün değildir.⁷ Wittgenstein’in şüphe edebileceğimiz şeyleri bilginin konusu olarak tanımladığını daha önce söylemiştik. Başka bir ifadeyle, bir gerekçelendirme bağlamı içinde yani epistemolojik bir sistem içerisinde yer alan şeylerden şüphe etmek mümkündür. Bu şüphe de dil oyunu içerisinde yanıtı aranabilir bir şüphe olacaktır; ancak her şeyden şüphe eden radikal bir felsefi pozisyon mümkün değildir. Bu tanımlama dil oyunu bağlamının şüphe için bir gereklilik olduğunu göstermektedir.

Wittgenstein ile felsefi şüphecilik arasında çok temel bir anlaşmazlık olduğunu söyleyebiliriz. Felsefi şüphecilik en genel anlamda kesinliğe yönelik bir isteği ya da arayışı temsil eder ve

⁶ Dil oyunun kuralları ve satranç kuralları analogisi için bkz. [Wittgenstein 1967, 320]. Mevcut referansta eserdeki paragraf notasyonu kullanılmıştır.

⁷ Wittgenstein’in şüphecilğe yönelik bu eleştirisi sıklıkla filozofun erken dönemi ve geç dönemi arasında sürekliliğini devam ettiren bir tema olarak yorumlanır. Her ne kadar filozofun her iki dönemi arasında kritik farklar olsa da (*Tractatus*, 6.51)’deki şu ifadeler bu tarz bir bağlantıyı en azından tartışmayı mümkün kılmaktadır: “Şüphecilik, soru sorulamayan bir yerde şüphelenmeye kalkışınca, çürütülemez değil, açıkça saçmadır. Çünkü şüphe, bir sorunun bulunduğu yerde bulunabilir ancak; bir soru, bir yanıtın bulunduğu yerde; bu da ancak bir şeyin söylenebildiği yerde.”

eğer kesinliğe ulaşmak mümkün olursa şüphe ortadan kalkacaktır. Descartes'ı hatırlayalım, Descartes meşhur metodolojik şüphesi aracılığıyla üzerine tüm sistemini kuracağı sağlam bir zemin arıyordu. Wittgenstein ise şüphenin mümkün olabilmesi için bazı kesinliklerin şüphe öncesinde var olması gerektiğini söyleyerek şüphe ve kesinlik denklemini tersine çeviriyor. Bu hamlenin epistemolojik açıdan oldukça kritik bir hamle olduğunu söyleyebiliriz. Bazı kesinliklerin her türlü bilgiye önsel olduğunu söylemek epistemolojinin birçok problemini bu yeni kurguya göre yeniden tartışmayı zorunlu kılıyor. Böylece bu kesinliklere dayanan dil bağlamı dışında ya da ona aşkın bir gerçeklik dünyası hakkında konuşmak, onunla ilgili sorular sormak, varlığını kabul etmek ya da reddetmek, ondan şüphe duymak Wittgenstein açısından tamamen anlamsız hale gelir. Bu yüzden dışımızdaki nesnelere varlığından şüphe etmek Wittgenstein'a göre yanlış değil, anlamsızdır.

Sonuç

Her iki filozof da kendilerinden hareketle epistemolojik sistemlerimizi kuracağımız bazı temel kabullerin var olduğu konusunda hemfikirdirler. Hatta Moore hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde bildiği sağduyu önermelerinin tüm diğer insanlar için de kesin bir şekilde bilinebilir olduğunu söyler ve böylece şüpheli argümanın karşısına epistemolojik bir teminat koyduğunu düşünür. Moore'un şüpheliğe karşı çıkış yöntemi Wittgenstein için ilham vericidir; ancak bu itirazın içeriğiyle ilgili Moore'la uyum içerisinde değildir. Wittgenstein her ne kadar Moore'un şüpheden muaf bazı kesinliklerin var olduğu görüşüne katılıyor olsa da bunları şüpheye yer olmayacak şekilde "bilirim" diyerek açıklamasını eleştirir. Ona göre bu kesinlikler bilgiden önce gelmelidirler. Nitekim Wittgenstein'ın menteşeleri bu tarzda kesinliklerdir. Altı çizilmesi gereken bir diğer temel fark da bu kesinliklerin niteliğiyle alakalıdır. Moore'un sıraladığı sağduyu önermeleri büyük oranda, varlık bildiren amprik önermelerken, Wittgenstein açık bir şekilde menteşelerin dökümünün yapılamayacağını söyler. Zira menteşeler birer ampirik önerme değil, sahip olunan ancak dile gelmeyen kurallardır. Dolayısıyla Moore için gerekçelendirme nihai noktada sağduyu önermeleriyle dile getirdiği, epistemolojik sistemin dışında yer alan psikolojik kimi kesinliklere dayanmaktadır. Wittgenstein'ın menteşeleri ise dil oyununa içkindir. Wittgenstein'ın geç dönem felsefesinin genel çerçevesi göz önüne alındığında dile aşkın bir bağlamın reddedildiği görülecektir.

Bu farklılığın izini iki filozofun şüphecilik eleştirisinde de sürebiliriz. Moore sağduyu önermelerine rağmen sağlam bir zemin talep eden şüphelinin durumunu tutarsız ve tatmin edilemez buluyordu. Karşısındakinin varlığını şüpheli bulan birinin bu şüphesini karşısındakine anlatmaya çalışması Moore'a göre absürttür; zira bunu yapıyor olması sağduyu önermelerinin dile getirdiği kesinliği kabul ettiğini göstermektedir. Wittgenstein dil dışı bir kesinliğin varlığını kabul etmediği için durum biraz daha farklıdır. Dil dışı bir kesinlikten söz etmek ve ona ulaşmayı arzu etmek tutarsız veya yanlış olmaktan ziyade anlamsızdır. Moore'da şüphelinin paradoksu, şüphe ederek varlığını teyit ettiği bir şeyin varlığından şüphe ettiğini söylemesidir. Wittgenstein ise şüphelinin bir yanılısama içinde olduğunu düşünür. Wittgenstein'in geç dönem felsefesinin semantik karakteri göz önüne alındığında bu farklılık daha anlamlı hale gelecektir. Moore'a yönelik eleştirilerinde de kendini ele veren bu semantik yapı Wittgenstein menteşelerinin felsefi açıdan Moore'un sağduyu önermelerinden daha iyi detaylandırılmış olmasını da sağlar. Moore şüphecilik eleştirisini nihai noktada psikolojik kesinliklere dayandırırken; Wittgenstein'in menteşeleri sistematik bir anlam teorisinin parçaları olarak karşımıza çıkar.

KÜ'de menteşe önermelerle vücut bulan epistemolojik iddia Wittgenstein'in anlam teorisinde içerilmektedir. Geç dönem felsefesinde anlamın ancak bir dil bağlamı içerisinde mümkün olduğunu söyleyen Wittgenstein için anlamı dil bağlamı dışındaki bir gerçeklikte arayan yaygın felsefe tavrı *transandantal bir yanılısama* içerisinde yer almaktadır. Bu nokta, Wittgenstein'in *KÜ*'deki epistemolojik bakış açısıyla, felsefe eleştirisinde vücut bulan geç dönem ontolojisini şüphecilik eleştirisi üzerinden ilişkilendirebileceğimiz noktadır. Wittgenstein'a göre şüphelinin bilgiyi dile aşkın sağlam bir zemine oturtmaya yönelik kaygısı anlığımızın dilin araçlarıyla büyülenmesinin sonucudur (*FS*, 109). Dil dünyasının dışında bir anlam yoktur; dolayısıyla dil dünyası dışına dair her konuşma çabası beyhude bir uğraştır. Dilin, dile aşkın bir gerçeklik dünyasının resmi olduğu iddiası bir yanılısamadır. Hakkında konuşacağımız, düşüneceğimiz her ne varsa dil dünyası içerisinde yer almaktadır. Wittgenstein için, dili kendisine dayandırabileceği, insan zihniyle bozulmamış bir gerçeğin peşindeki şüphelinin problemi anlamsız olanı anlamaya çalışmasıdır. Anlam dünyası ve bu dünyayı mümkün kılan gerçeklik arasındaki mesafe, bu mesafeyi aşp anlamın ardındaki gerçekliğe ulaşmayı arzu eden şüpheli için asla bitmeyecek kaygı dolu bir yolculuktur. Wittgenstein anlamı mümkün kılan, ona aşkın bir gerçeklik olduğu fikrinin felsefenin içine düştüğü bir sanrı olduğundan bahseder.

Wittgenstein'in hedefi filozofa, tıpkı "bir sineğe sinek hokkasından çıkış yolunu göstermek" (*FS*, 309) gibi bu sanrıdan kurtulma yolunu göstermektir. Bu anlamda geç dönem Wittgenstein'in öğretisi bir terapi işlevine sahiptir. *KÜ*'de sözünü ettiği menteşeler bu terapinin önemli bir parçasıdır. Tüm anlam dünyamızı üzerine kurduğumuz kesinlikleri görmek, kesinliği anlam dünyasının dışında arayan filozofu tekrar kendi dünyasına çağırarak suretiyle sağaltacaktır.

Bu noktada, Wittgenstein için bu kesinliklerin öznelere ortak yaşam biçiminin bir sonucu olduğunun altını bir kez daha çizmekte fayda var. Bu kesinlikler ne Descartes'ın "ben"i gibi dünyanın merkezinde yer alan bir özneye aittirler, ne de Moore'un sağduyu önermeleri gibi yalnızca bu önermelerden emin olan öznenin erişimine açık bir zihin durumuna sıkışmışlardır. Menteşeler, tıpkı Kant'ın kategorileri gibi bilgiyi mümkün kılan önsel koşullardır, ancak Kant'ın kategorilerinin aksine bir yaşam biçimi içerisinde edinilmeleri nedeniyle öznelere niteliktedirler ve dolayısıyla zamana/değişime tabidirler. Bu nitelikleri göz önüne alındığında, Wittgenstein'in menteşeleri epistemolojinin temel problemlerine yönelik yeni ve özgün bir bakış olanağı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bernstein, R. J. (2009) *Objektivizm ve Rölativizmin Ötesi: Bilim, Hermenoytik ve Praksis*, çev. Feridun Yılmaz, İstanbul: Paradigma.
- Coliva, A. (2010) *Moore and Wittgenstein: Scepticism, Certainty and Common Sense*, New York: Palgrave Macmillan.
- Coliva, A. (2015) *Extended Rationality: A Hinge Epistemology*, New York: Palgrave Macmillan.
- Coliva, A., Moyal-Sharrock, D. (Ed.) (2016) *Hinge Epistemology*, Netherlands: Brill.
- Descartes, R. (2007) [1641] *İlk Felsefe Hakkında Meditasyonlar*, çev. İsmet Birkan, Ankara: BigeSu.
- Kant, I. (2000) [1781] *Critique of Pure Reason*, çev. ve Ed. Paul Guyer ve Allen W. Wood, Cambridge: Cambridge University Press.
- Malcolm, N. (1949) "Defending Common Sense", *The Philosophical Review*, Vol. 58, No. 3, ss.201-220.
- Malcolm, N. (2001) [1958] *Wittgenstein: A Memoir*, Oxford: Clarendon Press.
- McGuinness, B. (Ed.) (2008) *Wittgenstein in Cambridge: Letters and Documents 1911-1951*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Monk, R. (2005) *Wittgenstein: Dâhinin Görevi*, çev. Berna Kılınçer, Tülin Er, İstanbul: Kabalıcı.
- Moore, G. E. (1993a) [1925] "A Defence of Common Sense", *G.E. Moore: Selected Writings*, (Ed.) Thomas Baldwin, New York: Routledge içinde (ss.106-134).
- Moore, G. E. (1993b) [1939] "Proof of An External World", *G.E. Moore: Selected Writings*, (Ed.) Thomas Baldwin, New York: Routledge içinde (ss.147-171).
- Moore, G. E. (1993c) [1949] "Letter to Malcolm", *G.E. Moore: Selected Writings*, (Ed.) Thomas Baldwin, New York: Routledge içinde (ss.2013-216).
- Moyal-Sharrock, Daniele (2004) *Understanding Wittgenstein's On Certainty*, New York: Palgrave Macmillan.
- Moyal-Sharrock, D., Brenner H. W. (Ed.) (2005) *Readings of Wittgenstein's On Certainty*, New York: Palgrave Macmillan.

Stroll, A. (2005) “Why On Certainty Matters”, içinde Moyal-Sharrock, D., Brenner H. W. (Ed.) (2005) *Readings of Wittgenstein's On Certainty*, New York: Palgrave Macmillan, ss.33-46.

Wittgenstein, L. (2003) [1969] *Kesinlik Üzerine*, çev. Doğan Şahiner, Metis: İstanbul.

Wittgenstein, L. (2004) [1967] *Zettel*, çev. Doğan Şahiner, Nisan Yayıncılık: İstanbul.

Wittgenstein, L. (2006) [1921] *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba, Metis: İstanbul.

Wittgenstein, L. (2007) [1953] *Felsefi Soruşturmalar*, çev. Haluk Barışcan, Metis: İstanbul.